

TALABALARDA TADBIRKORLIK KOMPYENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING XORIJIY TAJRIBALARI

*Pirniyazova Malika Kenesbayevna,
Nizomiy nomidagi TDPU tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Postindustrial mamlakatlar hayotida tadbirkorlik muhim o'rin tutadi. Kichik hamda o'rta biznesga asoslangan tadbirkorlik ijtimoiy taraqqiyot "drayveri" sifatida ushbu mamlakatlar ijtimoiy taraqqiyotini ta'minlashning muhim omillaridan birlari sifatida qaraladi. Shu bois o'rta ta'lim bosqichidayoq shaxsda tadbirkorlikning asosini belgilovchi kompetensiyalarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Maqolada talabalarda tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirish borasidagi xorij tajribalari xususida so'z yuritiladi.

Kalit suzlar: OTM, talabalar, tadbirkorlik, kompetensiya, tadbirkorlik kompetensiyalari, tadbirkorlik ta'limi, tajriba, xorijiy mamlakatlarning tadbirkorlik ta'limi tajribasi.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ВОЗРОЖДЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ У СТУДЕНТОВ

*Пирниязова Малика Кенесбаевна,
Соискатель ТГПУ имени Низами*

Аннотация: Предпринимательство играет важную роль в жизни постиндустриальных стран. Предпринимательство на базе малого и среднего бизнеса как «драйвер» общественного развития рассматривается как один из важных факторов обеспечения социального развития этих стран. Поэтому на этапе среднего образования особое внимание уделяется развитию компетенций, определяющих основу предпринимательства. В статье рассказывается о зарубежном опыте развития предпринимательских компетенций у студентов.

Ключевые слова: вуз, студенты, предпринимательство, компетенция, предпринимательские компетенции, предпринимательское образование, опыт, опыт предпринимательского образования зарубежных стран.

FOREIGN EXPERIENCES OF DEVELOPING ENTREPRENEURIAL COMPETENCIES IN STUDENTS

*Pirniyazova Malika Kenesbaevna,
Researcher of TSPU named after Nizami*

Annotasion: Entrepreneurship plays an important role in the life of post-industrial countries. Entrepreneurship based on small and medium-sized businesses as a «driver» of social development is considered as one of the important factors in ensuring the social development of these countries. Therefore, at the stage of secondary education, special attention is paid to the development of competencies that determine the basis of entrepreneurship. The article talks about foreign experience in developing entrepreneurial competencies of students.

Keywords: university, students, entrepreneurship, competence, entrepreneurial competencies, entrepreneurial education, experience, experience of entrepreneurial education in foreign countries.

Tadbirkorlik zamonaviy jamiyat infrastrukturasi muhim tarkibiy elementi sanaladi. Shu bois bugungi kunda bozor munosabatlari asoslangan har bir jamiyatda tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning ahamiyatli yo'nalishi sifatida e'tirof etmoqda.

Tadbirkorlik o'zida bir qator ijtimoiy ahamiyatli jihatlarni namoyon qiladi. U, eng avvalo, ijtimoiy faoliyat turi, inson kapitalining o'ziga xos ko'rinishi, shaxsning o'z-

o'zini band qilish shakli, jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, qolavarsa, madaniy jihatdan rivojlanishiga hissa qo'shadigan soha. Tegishli yo'nalish bo'yicha tadqiqot olib borgan R.R.Zamaletdinova tadbirkorlikning jamiyat hamda shaxs uchun ahamiyatini yoritir ekan, quyidagilarni qo'shimcha qiladi: tadbirkorlik inson kapitalining sifati, muayyan jamiyatda qaror topgan iqtisodiy erkinlik darajasi, amaliyotga tatbiq qilinayotgan innovatsiyalarning in'ikosidir [1, s. 20].

Biznes sub'ektlariga egalik bo'yicha AQSh dunyoda yetakchilik qiladi. 2020 yil ma'lumotlariga ko'ra AQSh bo'yicha 20 mln.ga yaqin biznes sub'ektlari faoliyat ko'rsatadi. Bu turdagi biznes sub'ektlariga egalik bo'yicha AQShdan keyingi o'rnlarni Yaponiya, Italiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya mamlakatlari egallagan. Qayd etilgan yilda Yevropa Ittifoqi tarkibiga kirgan mamlakatlarda jami 23 mln biznes sub'ektlari mavjud bo'lib, ularning 4 mln.nini kichik va o'rta biznes ishtirokchilari tashkil qiladi. 5 mln.ga yaqin biznes sub'ektlari esa Kanada, Avstraliya, Yangi Zellendiya, Osiyo (Yaponiyadan tashqari), Yaqin hamda O'rta Sharq, shuningdek, Afrika mamlakatlarining hissasiga to'g'ri keladi. Rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan, Hindiston, Albaniya, Braziliyada esa kichik biznes kambag'allik, ishsizlik kabi o'tkir ijtimoiy muammolarni kamaytirishga yordam beradigan hal qiluvchi omillar sanaladi [1, s. 20].

Tadbirkorlikning rivoji har bir jamiyat uchun ijtimoiy, iqtisodiy ahamiyatga egaligi sababli ko'plab mamlakatlarda so'nggi chorak asrdan ko'proq vaqt mobaynida bu yo'nalishda nafaqat ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish masalalari balki uni rivojlantirish yo'lida to'siq bo'layotgan mavjud muammolarni tadqiq qilish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

A.Yu.Chepurenkoning qayd qilishicha, tadbirkorlik borasida ilmiy izlanishlarni amalga oshirish XX asrning 80-yillarida iqtisodiy o'lchov, demografiya, ijtimoiy psixologiya, tashkillashtirish nazariyasi, strategik menejment, sotsiologiya fanlarining konsolidatsiyasi (o'zaro birlashuvi) orqali ularning kesimida ilmiy-tadqiqot ishlari amalga oshirila boshlandi. Bu yo'nalishdagi tadqiqotlar natijalarini umumlashtirish va ommalashtirish maqsadida jahon miqyosida o'nlab ilmiy jurnallarning chop etilishi yo'lga qo'yildi. Ular orasida yuqori darajadagi impakt-faktorli jurnallarning borligi, shu bilan birga o'zida yuzlab tajribali, malakali tadqiqotchilarni jamlagan holda har yili Bebson kollej (AQSh) va RENT – Yevropa konferensiyalarining tashkil etilishi, XX asrning 90-yillarining oxiridan boshlab, tadbirkorlik va kichik biznes sohalaridagi muvaffaqiyatli tadqiqotlar uchun joriy qilingan xalqaro mukofotning 2015 yillardan boshlab, “global” maqomiga erishishi, yirik xalqaro loyihalar – “Tadbirkorlik dinamikasining ochiq tadqiqoti” (PSEDI), “Tadbirkorlikning global monitoringi” (GEM) kabilarning muvaffaqiyatli tashkil etilgani soha tadqiqotlarining metodologik, ilmiy, amaliy ahamiyati, ko'lamidan dalolat beradi [2].

Barcha postindustrial mamlakatlarda, shu jumladan, AQShda tadbirkorlik kompetensiyalarini rivojlantirishga imkon beruvchi ta'lim kichik kollejlarda, ya'ni, turli mintaqalarda joylashgan kollejlarda amalga oshiriladi. Ikki yillik ta'limga asoslangan mazkur kollejlarni muvaffaqiyatli tamomlangan o'quvchilar yanada kengroq ta'lim imkoniyatlariga ega to'rt yillik kollejlarda (OTM)ning uchinchi kursida o'qishni davom ettirish yoki “Tadbirkorlar kursi”da tahsil olish huquqiga ega bo'ladi. “Tadbirkorlar kursi” mamlakatning turli mintaqasida mavjud bo'lib, tadbirkorlarni, ular tomonidan olib borilayotgan tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash maqsadini ko'zlaydi. “Biznes inkubatorlari” deb nomlanuvchi ushbu kollejlarda o'quvchilar biznes loyiha (startup)larni tayyorlash va uni moliyalashtirish uchun banklarga murojaat qilish, imtiyozli kreditlarni olish tartibi, tadbirkorning zimmasidagi majburiyatlar, tadbirkorlik sub'ektining davlat tomonidani qo'llab-quvvatlanishiga oid bilimlarni o'zlashtiradi.

AQShda tadbirkorlik faoliyatining asoslariga oid bilimlar umumiy o'rta ta'lim maktablarida menejmentning turli yo'nalishlari bo'yicha kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash dasturlariga muvofiq o'qitiladi, Har bir o'quv dasturi o'quvchilar

oldiga o'quv dasturini o'zlashtirish borasida qat'iy talablarni qo'yadi. Ana shunday qat'iy talablar sirasida tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishni rejalashtirayotgan o'quvchilarning psixologik treninglarda ishtirok etishi ko'zda tutiladi.

Mamlakatda imkoniyati cheklangan yoshlar shaxslar tomonidan tadbirkorlik faoliyatining yuritilishini qo'llab-quvvatlashga alohida e'tibor qaratiladi. Ana shu maqsadda bir qator jamg'armalar tashkil qilingan. Misol uchun, "Aqliy va jismoniy imkoniyatlari cheklangan yoshlarning tadbirkorlik ta'limi Milliy jamg'armasi" tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar tegishli ijtimoiy toifa vakillarini ish bilan ta'minlash, ular tomonidan o'z-o'zini band qilishga erishishda kutilgan natijalarni bermoqda.

Barcha bozor munosabatlariga asoslangan mamlakatlarda bo'lgani kabi Buyuk Britaniyada ham yoshlarni tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilishga yo'naltirish maktab ta'limi davridayoq amalga oshiriladi. O'quvchilarning barchasi o'quv fanlarini o'zlashtirish bilan birga tadbirkorlikka asoslangan ishlab chiqarish amaliyoti hamda kasbiy ta'lim bilimlarini beruvchi o'quv kurslarida tahsil oladi. Yoshlar o'rtasida tadbirkorlikning kognitiv va empirik asoslari turli OTMning qoshida tashkil etilgan xususiy markazlar, u qadar katta bo'lmagan firmalar, doimiy amalda bo'lgan treninglar, "Maslahat uylari"da o'qitiladi.

Ayni o'rinda shuni aytib o'tish joizki, AQSh, Buyuk Britaniyada biznes ta'limi doirasida yoshlar tomonidan innovatsion madaniyat, intellektual mulkni boshqarish madaniyati asoslarining puxta o'zlashtirilishi uchun zarur pedagogik shart-sharoitlar yaratiladi.

Kanadamamlakatidatadbirkorlik ta'limini tashkil qilishga mahalliy ishbiarmonlar, "Yoshlarning muvaffaqiyatlari" dasturini yaratuvchilari bo'lgan mutaxassislar jalb etiladi. Mamlakatda faoliyat olib boruvchi ikki yillik kollejlarda o'quvchilar tadbirkorlik faoliyatining dastlabki asoslarini, to'rt yillik bakalavriat ta'limida esa ixtisoslik yo'nalishi sifatida biznesning turli sohalari, xususan, savdo, ma'muriy ish yuritish yo'nalishlari bo'yicha tashkil etiladigan tadbirkorlik faoliyatining umumiy asoslarini chuqur o'zlashtirishga muvaffaq bo'ladi.

Yaponiyada tadbirkorlik ta'limining amaldagi modeli boshqa mamlakatlarning o'qitish tizimiga tadbiriq qilingan modellardan keskin farqlanadi. Ushbu modelga ko'ra tadbirkorlik ta'limi asoslari uch bosqichda, ya'ni, professional kollejlarda (1-bosqich), universitetlar (2-bosqich) hamda kadrlar malakasini oshirish tizimi yoki ish joylari (3-bosqich)da o'qitiladi. Quyi bosqichdan yuqori bosqichga tomon ro'y beradigan dinamik o'sish negizida osondan murakkabgacha bo'lgan bilimlar o'zlashtiradi. Ya'ni (1-jadval):

1-jadval

Xorijiy mamlakatlari tadbirkorlik ta'limining bosqichlari

Bosqichlar	Ta'lim muassasalari	Tadbirkorlik faoliyati asoslari
1-bosqich	Professional kollejlarda	Marketing asoslari, tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilishda AKTdan foydalanish, boshqaruv nazariyasining asoslari
2-bosqich	Universitet	Malakali kadrlarni tanlash va boshqarish
3-bosqich	Kadrlar malakasini oshirish tizimi (yoki ish joylari)	Strategik boshqaruv asoslari

Norvegiya, Vengriya, Bolgariya, Fransiya, Finlandiya va Germaniya kabi mamlakatlarda ham tadbirkorlik ta'limi ko'p bosqichli o'qitish tizimi (maktab-kollej-universitet tizimi)ga muvofiq tashkil qilinadi. Vengriyada mazkur yo'nalishdagi o'qitish 14 yoshli o'quvchilarni o'ziga qamrab oladigan Iqtisodiyot o'rta maxsus

maktablarda amalga oshiriladi. Mazkur maktablar qoshida ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishga asoslangan firmalar mavjud bo'lib, o'quvchilar o'zlari tayyorlagan mahsulotlarni realizatsiya qilish, shaxsiy imkoniyatlariga tayangan holda turli xizmatlarni ko'rsatadi. Bolgariyada esa o'quvchilar tadbirkorlik faoliyatiga ularni maxsus gimnaziyalarga iqtisodiyot va mnejment, bank ishi, firmalarni boshqarish fanlari bo'yicha testlar orqali jalb qilinadi. Germaniyada davlat va tadbirkorlar o'rtasida o'zaro hamkorlik qaror toptirilgan bo'lib, o'quv muassasalarida tashkil qilinadigan tadbirkorlik ta'limi mamlakatning yetakchi ishbilarmonlari tomonidan nazorat qilinadi. Hamkorlik tegishli sohada strategik yo'nalishlarni aniqlashga yordam beradi va shu asosida kelgusi rivojlanish uchun kasbiy ta'limning umumiy asoslari aniqlanadi.

Yuqorida nomlari qayd qilingan mamlakatlar tadbirkorlik ta'limi uchun xarakterli bo'lgan umumiy jihatlar quyidagilardir: tadbirkorlik ta'limi yoshlarni kasbga yo'naltirish hamda ular tomonidan kasbiy va umumiy bilimlarni o'zlashtirilishi bilan o'zaro uyg'unlikda olib boriladi; tegishli yo'nalishda o'qitish ishi ko'p bosqichli bo'lib, bosqichlar o'rtasida izchillik, uzviylik va tizimlilikning bo'lishi qat'iy belgilangan; tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi mutaxassislarni tayyorlash maktab-kollej-universitet yoki kollej-universitet-malaka oshirish tizimlari asosida tashkil qilinadi; o'qitish mamlakatlar yetakchi ishbilarmonlarining faol ishtiroki yoki nazoratida olib boriladi; aksariyat ta'lim muassasalari qoshida ishlab chiqarish yoki xizmatlar ko'rsatishga asoslangan firmalar mavjud bo'lib, nazariy bilimlarning amaliyotga tatbiqi ta'minlanadi; ta'lim muassasalari qoshida firmalarning tashkil qilinishi uchun alohida, masalan, soliq imtiyozlari beriladi hamda yoshlar tadbirkorligi turli jamg'armalar tomonidan moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlanadi; o'quv muassasalari tadbirkorlik yo'nalishlarini tanlashda mehnatning ijtimoiy hamda tashkiliy-iqtisodiy jihatlarini inobat oladi; o'qitish jarayonida ta'lim oluvchilarda iqtisodiy tafakkur, umumiy madaniyat, kommunikativlik, intellektual qobiliyatni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Chorak asrdan ko'proq vaqt ichida RFda Rossiya biznes-ta'lim asotsiatsiyasi (RABO) tomonidan soha faoliyatiga qo'yilgan talablarga javob bera oladigan biznes-ta'lim tizimi shakllandi [2]. V.A.Vandyshevning ko'rsatishicha, Rossiya FRda kichik tadbirkorlik sub'ektlari uchun kadrlarni tayyorlash tizimi quyidagi infratuzilma [3, s. 37]ga ega (2-jadval):

2-jadval

Tadbirkorlik sub'ektlari uchun kadrlarni tayyorlash infratuzilmasi (Rossiya FR)

№	Xarakterli jihat	Muassasalar va ta'limiy xizmat turlari
1.	Ta'lim faoliyatini olib boruvchi muassasalar	Davlat/nodavlat ta'lim muassasalari; jamoatchilik nazoratiga asoslangan biznes-assotsiatsiyalar; ijtimoiy-ishbilarmonlik markazlari; o'quv-ishbilarmonlik markazlari; innovatsion-texnologik markazlar; biznes-inkubatorlar; biznes-maktablar; biznes-markazlar; texnoparklar
2.	Ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlarining turlari	Tadbirkorlar va kichik tadbirkorlik bo'yicha o'qituvchilarni tayyorlash, qayta tayyorlash hamda malakalarini oshirish tizimi; ta'lim xizmatlarini axborot bilan ta'minlash; konsalting xizmatlari; professional ta'limni o'quv-metodik qo'llab-quvvatlash; professional ta'limning marketing tizimi; professional ta'lim tashkilotchilarini tayyorlash

Shunday qilib, postindustrial mamlakatlarda tadbirkorlik faoliyati jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy tizimining muhim tarkibiy elementi sanaladi. Shu bois ta'lim

muassasalarida yoshlarni aholini ish bilan ta'minlash, fuqarolarning o'z-o'zini band qilishda alohida ahamiyatli bo'lgan tadbirkorlik faoliyati asoslari bilan tanishtirish ta'lim dasturiga kiritilgan. Xorijiy mamlakatlarning tadbirkorlik ta'limi borasidagi tajribasi yoshlarning ko'p bosqichli jarayonda tizimli ravishda tadbirkorlik asoslarini puxta o'zlashtirishi ular tomonidan zamonaviy munosabatlarga tezkor, samarali moslashish, ijtimoiy faollikka erishish, iqtisodiy ehtiyojlarni mustaqil qondirish kompetensiyalarini o'zlashtirishda samarali ekanidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zamaletdinova R.R. Малы́й бизне́с в за́рубежных страна́х // *J. Vestnik nauki.* – M.: 2020. -№5 (26). Т. 4. – S. 20.

2. Chepurenko A.Yu. Predprinimatelstvo kak sfera sotsialnykh issledovaniy: Rossiya i mejdunarodnyy opyt // https://www.researchgate.net/publication/282847838_Predprinimatelstvo_kak_sfera_socialnyh_issledovaniy_rossia_i_mezdunarodnyj_opyt.

3. Shayxutdinova G.F., Oхotnikova L.V. Zarubejnyy opyt podgotovki predprinimateley // *J. Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo texnicheskogo universiteta.* – Irkutsk: 2014. - № 1. – S. 37.